

Opetusministeriö on pyytänyt Suomen yliopistokirjastojen neuvostolta lausuntoa Sauli Laitisen laatimasta selvityksestä ”Selvitys yliopistojen kirjasto- ja tietopalveluista perittävistä maksuista annetun opetusministeriön päätöksen muutostarpeista” (Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:13).

Kantanaan Suomen yliopistokirjastojen neuvosto lausuu seuraavaa:

Kirjastot ovat oman yliopistonsa palveluyksikköjä ja saavat rahoituksensa pääasiallisesti omalta kehysorganisaatioltaan. Ne toteuttavat osaltaan yliopistojen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden tehtävää tarjoamalla paikallispalvelunsa kaikkien niistä kiinnostuneiden käyttöön. Yliopisto joutuu kuitenkin miettimään tarkkaan, millaisia ulkopuolisille tarkoitettuja palveluja se on valmis rahoittamaan. Keskuskirjastopäätöksen kumoamisen myötä suoranaista velvollisuutta valtakunnalliseen toimintaan ei enää ole. Kirjastojen on siis järkevää ja tarpeellista tarjota yksilöllisiä lisäpalveluja liiketaloudellisin perustein hinnoiteltuna.

Selvityksen luvussa 3.1 on tutkittu maksupalvelun merkitystä kirjastoille yhteistilaston avulla. Luvut kuitenkin sisältävät joidenkin kirjastojen kohdalla myös yliopiston sisäisten maksullisten palveluiden ja erilaisten palvelusopimusten tulot sekä muita vastaavia tuloja. Siksi yhteistilaston lukujen tarkastelu antaa vain likimääräisen kuvan tilanteesta. Lisäksi taulukkoon 3 (s. 15) sisältyy muutamia virheitä, kun joidenkin yliopistojen luvut on kirjattu ristiin. Korjatut luvut ovat seuraavat:

Kirjasto	Maksullisen palvelun tulo, 1000 €	% kokonaisrahoituksesta
Helsingin kauppakorkeakoulun kirjasto	616,0	37,7
Kuvataideakatemian kirjasto	0	0
Lapin yliopiston kirjasto	86,3	7,6
Svenska handelshögskolans bibliotek	27,8	5,0
Tampereen teknillisen yliopiston kirjasto	47,0	2,5
Teatterikorkeakoulun kirjasto	6,0	2,8
Teknillisen korkeakoulun kirjasto	299,2	8,3
Vaasan tiedekirjasto Tritonia	11,0	0,5

Taulukon virheet ovat heijastuneet myös tekstiin sivulla 14, jossa sanotaan, että Teknillisen korkeakoulun kirjastolla on suurin maksullisen palvelutoiminnan tulojen osuus kokonaisrahoituksesta. Näin ei ole, vaan kyse on Helsingin kauppakorkeakoulun kirjastosta.

Selvityksen taulukossa 6 (s. 21) jaotellaan kirjastojen maksulliset palvelut kuuteen luokkaan: lainaus, jäljennepalvelu, kaukopalvelu, tietopalvelu, tietokannat ja muut palvelut. Luvussa 3.2 kuvataan palveluiden nykytilannetta, mutta siinä ei juurikaan oteta kantaa niiden tulevaisuuteen. Tämä on puute. Selvityksessä on myös arvioitu palvelujen tulojen kokonaissummaa, mutta arvioiden perusteita ei ole selkeästi tuotu esiin. Siksi lukijan on mahdoton päätellä summien todenmukaisuutta.

Maksupalvelupäätöksen muutosaineista suurin osa on kohdistunut kaukopalveluun. Neuvosto kuitenkin katsoo, että kaukopalvelu pitää säilyttää maksullisena toimintana. Vaikeaksi koettua kaukopalvelun laskutusta voidaan kehittää jo nykyisen maksuperustelain ja maksupalvelupäätöksen puitteissa. Jälkimmäistä ei siis näiltä osin tarvitse muuttaa.

Selvityksessä esitetään, että kirjastojen kokoelmaluetteloiden käyttö tulisi olla maksutonta paitsi paikallisesti myös kirjastojen ulkopuolelta (s. 27). Ajatus on kannatettava. On kuitenkin huomattava, että selvityksen luvussa 3.2.5 (s. 19) erheellisesti todetaan, että kaikki yliopistokirjastojen luettelotietokannat olisivat jo nyt käytettävissä Internetin välityksellä maksutta. Näin ei aivan ole, sillä Helsingin kauppakorkeakoulun kirjaston oma kokoelmaluettelo on verkossa käytettävissä vain kampuksen alueella, muille tietokanta on maksullinen. Lindan kautta HKKK:nkin kokoelmatiedot ovat kaikkien saatavissa.

Esitys 1 (s.27) on kannatettava. Sen voisi kuitenkin yksinkertaistaa seuraavaan muotoon ja samalla selventää sitä korvaamalla sana ”luettelo” sanalla ”kokoelmaluettelo”:

Kirjastojen omista kokoelmista annetut paikallislainat, kokoelmien käyttö kirjaston tiloissa sekä kokoelmaluetteloiden käyttö ovat maksuttomia.

Edellisen lisäksi on huomattava, että kirjastot noudattavat maksuperustelain 5§:n määräyksiä maksuttomista palveluista. Tällaisia ovat etenkin kirjastojen asiakkaille antama opastus ja neuvonta.

Selvityksen esitys 3 (s. 28) julkisoikeudellisen kaukopalvelun muuttamisesta maksuttomaksi ei ole kannatettava. Tosin selvityksestä puuttui kolmannen vaihtoehdon, niin sanotun Ruotsin mallin tarkastelu kokonaan. Mallissa kirjalainat ovat asiakkaille maksuttomia ja kopiolainat maksullisia. Ruotsin Opetusministeriö korvaa kirjojen nettolainajille postikulut, vuonna 2003 summa oli 90 kruunua per antolaina. Opetusministeriön tulisikin teettää lisäselvitys Ruotsin mallin soveltuvuudesta Suomeen ja sen aiheuttamista kustannuksista. Laitisen arvio kustannusvaikutuksista ei myöskään ole uskottava. Maksujen käsittelyyn liittyvät ongelmat tulee ratkaista kirjastojen laskutuskäytäntöjä kehittämällä.

Opetusministeriön päätöksen 4§:ssä luetellaan ne suoritteet, jotka kirjastojen pitää hinnoitella liiketaloudellisin perustein. Käytäntö on joustamaton, koska kirjastojen luomat uudet palvelut pitäisi aina erikseen lisätä luetteloon. Esimerkiksi kirjastojen digitointipalvelut puuttuvat nykyisestä päätöksestä. Neuvosto katsoo, että pykälän muokkaaminen yleisluontoiseksi esimerkein varustetuksi periaatteeksi olisi nykyistä parempi vaihtoehto. Tällöin pykälä voisi kuulua esimerkiksi seuraavasti:

Liiketaloudellisin perustein on hinnoiteltava sellaiset palvelut, joita ei ole mainittu pykälissä 2 ja 3 ja jotka kohdistuvat yksittäiseen henkilöön, yritykseen tai muuten tarkoin rajattuun ryhmään. Erityisesti tällaisia ovat erillisestä tilauksesta tuotetut suoritteet. Tällaisia ovat esimerkiksi jäljenteet, tiedonhaut ja vastaavat palvelusuoritteet sekä asiakkaan toimenpiteistä johtuvat ilmoitukset.

Entistä suurempi osuus kirjastojen tuottamista palveluista katetaan jatkossa maksullisesta palvelutoiminnasta saatavilla tuloilla. Suuntaus on yhteneväinen yliopistojen kokonaisrahoituksen kehityksen kanssa. Maksupalvelupäätöksen on mahdollistettava tämä.